

Oerbos in het zand

Het Loonse en Drunense duingebied behoort tot de grootste stuifzandgebieden in Noordwest-Europa. Volgens sommigen is het zelfs het grootste. Onder het zand liggen groene schatten uit een ver verleden verscholen, waaronder een oeroud eikenbos. Het is niet de enige verrassing die het stuifduinlandschap voor de sortimentsliefhebber in petto heeft.

Tekst en beeld Bert Maes

Echte 'oerwouden' kennen we niet meer in ons land. Waarschijnlijk waren ze in de loop van de middeleeuwen al verdwenen. Maar de oude boskern in de Loonse en Drunense Duinen behoort wel tot een van de oudste bossen. De zomereik is er de belangrijkste boomsoort. Kruiden die karakteristiek zijn voor oude boskernen tref je niet veel aan, het milieu is er te dynamisch voor. Toch weten hier en daar karakteristieke varensoorten als eikvaren, adelaarsvaren, koningsvaren en dubbelloof te overleven.

In het oude eikenbos te midden van het duinzand is op het eerste gezicht moeilijk een structuur te ontdekken. Het stuifzand is echter in het verleden niet willekeurig afgezet en je vindt er karakteristieke patronen. Het zand blijkt door de overheersende westenwind uit grotere en kleinere uitgeblazen, zogenoemde parabolen te bestaan. Op oude kaarten is te zien dat deze paraboolduinen er, in grote lijnen, al heel lang liggen, misschien al eeuwenlang. De oude eikenbossen hebben zich nu vooral gevestigd op de randen en richels van deze paraboolduinen. Ook in de luwte achter de parabolen komen soms grotere bosplekken voor.

Ofschoon vele zomereiken de eeuwen hebben doorstaan, zijn het geen grote dikke bomen. Integendeel, de meeste bomen zijn vrij laag, kronkelig en meerstammig. Een gevolg van hakhoutbeheer. Zelfs als de bomen onder het zand waren bedolven, werden de stammen weer behakt en liepen ze vervolgens weer uit.

Grillige zomereik

De zomereik is een algemene boomsoort in de Loonse en Drunense Duinen. Dat de soort er van oudsher thuishoort, is recent ontdekt door onderzoekers van Alterra in Wageningen die het DNA van de bomen hebben onderzocht. Veel van de oudere zomereiken

blijken te behoren tot de natuurlijke migratielijn die zich vanuit Spanje naar Noord-Europa na de ijstijd uitbreidde, ongeveer 13.000 jaar geleden. Nu worden ze hier beschouwd als een waardevolle genenbron en als cultuurhistorisch monument.

De meerstammige stoven van zomereiken zijn verbazingwekkend om te zien. Nergens komen zulke grillige eiken voor. De grootse meerstammige eikenstoven zijn circa 30 m in omtrek. Wel honderd mensen kunnen in één zo'n eik staan. Curieus genoeg komt de tweede inheemse eikensoort, de wintereik, in de hele provincie Noord-Brabant niet voor als autochtone boom, ondanks dat er is de afgelopen jaren gedegen naar is gezocht. De wintereik groeit wel vlak over de provinciegrens in de omgeving van Nijmegen, op de Duivelsberg, en in Vlaanderen in de omgeving van Turnhout. Waarschijnlijk zijn de pleistocene dekzanden in Brabant te arm voor de wintereik. De zomereik heeft in het duinzand een eigen groeiplek weten te verwerven en heeft het overleefd. Vanwege zijn grote economische waarde – de schors werd gebruikt als looistof voor de leerproductie en het hout als brandstof – is er eeuwenlang een evenwichtige relatie tussen de bomen en de mens geweest.

Geïmporteerd

De tweede algemene boomsoort in het gebied is de grove den. Deze den was als oorspronkelijke inheemse soort in de late middeleeuwen vrijwel verdwenen. De laatste autochtone boom viel in 2006 bij een storm omver op de Veluwe bij Wolfheze. In Brabant komen alleen nog geïmporteerde dennen voor. Vooral de spontaan uitgezaaide vliegdennen worden, vanwege hun pittoreske grilligheid, hoog gewaardeerd door het publiek.

Als inheemse boom- en struiksoorten zie je ver- ►

Kruipwilg in het duinzand, aangepast aan de extreme omstandigheden.

Zuidelijke middeleeuwse wal beplant met eikenhakhout, opgeworpen om akkers en boerderijen te beschermen tegen het stuivende zand.

Historie van het landschap

De Loonse en Drunense Duinen in Midden-Brabant behoorden ooit tot de armste gebieden van het land. Het was eeuwenlang een uitgestrekt heidegebied of meer nog een zandwoestijn met enkele kleine oases in de vorm van vennetjes. Over hoe deze zandduinen zijn ontstaan, bestaat de nodige discussie. Vermoedelijk staat het eeuwenlange plagen van de boeren, die aan de randen ervan woonden, en de begrazing door het vee aan de basis van het landschap. Stuifzanddeskundigen Pim Jungerius en Hanneke van den Ancker zoeken de oorzaak meer in klimaatsfactoren van de late prehistorie en de middeleeuwen. In de warme middeleeuwen (de elfde en twaalfde eeuw) zaten Scandinavische boeren op Groenland en mogelijk was de temperatuur toen nog hoger dan nu het geval is. Ook in de veertiende en vijftiende eeuw waren er warmteperioden, zij het minder extreem. Door de combinatie van droogte en overbewerking was het stuivende zand niet meer tegen te houden. Sommige boerderijen en buurtschappen moesten worden verlaten en verdwenen onder het zand.

Vanaf de vijftiende eeuw begonnen boeren, vermoedelijk in relatie met kloosterinitiatieven, gezamenlijk forse wallen op te werpen rond het duingebied, aan zowel de zuidkant als de noordzijde bij de buurtschappen Giersbergen, Distelberg en Roestelberg. Uit archieven blijkt dat deze wallen werden beplant met bomen om ze op hun plaats te houden. Deze imposante, met zomereiken begroeide middeleeuwse wallen liggen er nog steeds.

In de loop van de negentiende eeuw werd een begin gemaakt met bebossing van het gebied, waarbij vooral grove den en zomereik, maar ook soorten als zeeden, zwarte den, Japanse larix, douglas, Amerikaanse vogelkers, Amerikaans krentenboompje en Amerikaanse eik werden toegepast. Het middeleeuwse bleef echter grotendeels zandwoestijn, en was juist om die redenen recreatief aantrekkelijk. Het is nu een van de grotere trekpleisters voor dagjesrecreanten in Midden-Brabant.

der nog onder andere zachte berk, ruwe berk, wilde lijsterbes, sporkehout, wilde kamperfoelie en blauwe bosbes. Ze staan veelal gemengd met exoten als Amerikaans krentenboompje en Amerikaanse vogelkers.

Bijzondere struiken

Opmerkelijk is het voorkomen van enkele bijzondere struiksoorten, soms in hele kleine aantallen. Op de nattere plekken aan de randen van het duingebied tref je de wilde gagel aan. Ofschoon deze soort niet echt zeldzaam is, is hij sterk in aantal achteruitgegaan. Reden om de soort op de Rode Lijst te plaatsen. Wilde gagel is tweehuizig, maar niet altijd. De Friese botanicus Van der Ploeg ontdekte dat de struik soms ook van geslacht kon veranderen.

Een soort die nog harder terugloopt, is de kruipwilg. Van de kruipwilg bestaat een ondersoort in de duinen (*Salix repens* subsp. *dunense*) die forser en behaarder is dan de ondersoort uit het binnenland (*Salix repens* subsp. *repens*). *Salix repens* subsp. *dunense* is de tweede ondersoort die ongemerkt tot de grote zeldzaamheden is gaan behoren in ons land, als gevolg van het overal verdwijnen van zandbermen en natte heidegebieden in de afgelopen eeuw. Volgens het floristisch onderzoek was de kruipwilg rond 1960 nog vrij algemeen, daarna is het snel achteruitgegaan. In de Loonse en Drunense Duinen met zijn barre milieus weet de soort te overleven door diep in het zand te wortelen. Middels afleggers kan hij letterlijk kruipen. Een mooie populatie is te zien in de omgeving van Bosch en Duin.

Een familielid van de kruipwilg is de geoorde wilg. Van deze, ook weinig algemene wilgensoort, komen verspreid exemplaren voor.

De jeneverbes is de enige bij de Flora- en faunawet beschermde boomsoort in ons land. In de zuidelijke provincies is de jeneverbes ernstig bedreigd, in Limburg zelfs bijna uitgestorven. In de Loonse en

Kruipwilg, mannelijke bloeitak

Sporkehout met zwarte bessen

Blad en vrucht van de zomereik

Paraboolduin met dennenaanplant op de achtergrond.

Drunense Duinen konden de boswachters nog maar één exemplaar vinden. Genoeg reden om snel stekken ervan te nemen en de groeiplaats uit te breiden. Jeneverbes laat zich gemakkelijk stekken en soms kan hij door afleggers te maken zichzelf stekken.

Uit inventarisatie kwam nog een zeldzaam houtig gewas naar voren waarvan maar één exemplaar te vinden is: de wilde mispel. Van de wilde mispel werd gedacht dat deze in Brabant was uitgestorven, maar in het Nationaal Landschapspark Het Groene Woud, bij Boxtel en Liempde, bleek nog een kleine populatie verscholen te zijn. De groeiplaats in het duingebied is er hemelsbreed niet zo ver vandaan. De Loonse en Drunense Duinen, tot 2004 deels nog militair oefenterrein, heeft een bestemming als natuureservaat. Samen met het ten zuiden ervan

gelegen loofbos De Brand is het aangewezen als Nationaal Park en heeft het de Europese status Natura 2000.

Natuurlijk verstuiven

Er bestaan plannen om het stuifzand op meer plaatsen weer op natuurlijke wijze te laten stuiven. Op weinig plekken in Europa is het stuifzand zo indrukwekkend. De oude eiken lopen geen gevaar: ze zijn prachtig ingespeeld op het stuivende zand. Bovendien zijn Wageningen UR en Alterra inmiddels een uitgebreid onderzoek gestart naar de typische groeivormen en verschijnselen van de grillige eiken. Voor de zeldzamere soorten zou een apart beschermingsplan gemaakt moeten worden. ■

Wilde mispel met vruchten

Bloeiende wilde gagel

Inventarisatie inheemse gewassen

In 1995 werd door Ecologisch Adviesbureau Maes een inventarisatie uitgevoerd op restanten van de oude boskernen en werden bomen en struiken die nog oorspronkelijk inheems ofwel autochtoon zijn, in kaart gebracht. Het bleef toen bij een steekproef, maar in 2006 is het gehele natuurgebied in opdracht van het Nationaal Park en de provincie Noord-Brabant in kaart gebracht.